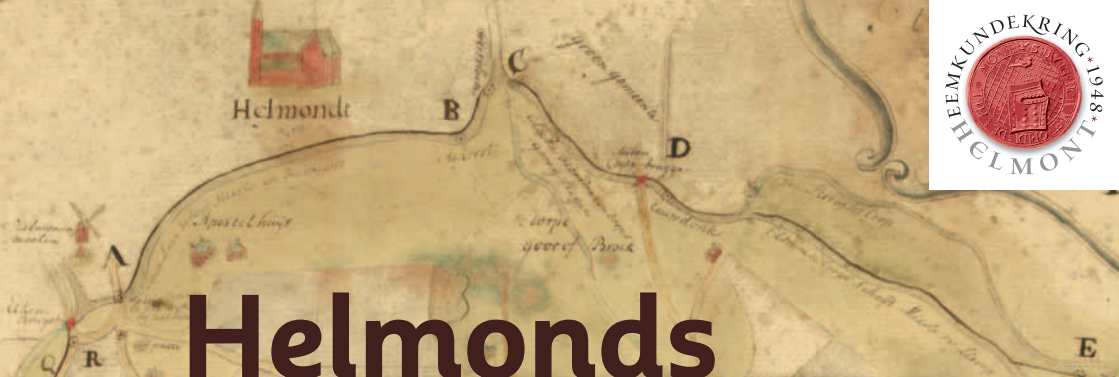

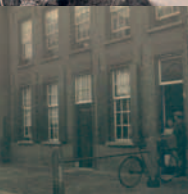
Helmonds

HEEM

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmond

OKTOBER 2025
€ 3,25

70

***De kanaalgravers
van de Zuid-Willemsvaart***

Gerard de Ruiter

Relieken van het 'Rijke Roomse Leven'

Henricus (M)ulo en Gerold Raaijmakers

colofon

HEEMKUNDEKRING HELMONT

Inlichtingen:

E: info@heemkundekringhelmont.nl

Heemkamer:

Pastoor van Leeuwenstraat 23,

5701 JS Helmont

T: 0492 - 330342 (alleen op donderdag)

Website:

www.heemkundekringhelmont.nl

BESTUUR

Voorgitter: Harrie Heesterbeek

E: hannes.heesterbeek@chello.nl

Secretaris: Dorethé van Dijk

T: 0492 - 474745

Penningmeester: Karel Spee

E: penningmeester@heemkundekringhelmont.nl

Bestuurslid en P.R.: Gerry van Liempt

E: gerryuanliempt@gmail.com

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement: € 25,-

Geginslidmaatschap incl. abonnement: € 35,-

Rekening Rabobank NL10RABO0123855004

t.n.u. Heemkundekring Helmont

HELMONDS HEEM

Redactie: Jolanda Bakker, Henk Roosenboom,

Martin van Veghel en Marinus van den Elsen

E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Laumé reclame-drukkerij

ISSN 1389-9937

Vergendkosten: binnenland € 20,-

respectievelijk € 10,- bij digitaal heemblad.

Omslag voorzijde: Portret van Gerard de Ruiter

gemaakt door Walter Kupfer aan de hand van een foto

en later ingekleurd. Collectie: Heemkundekring Helmont

Omslag achterzijde: Fraaie voordeur in de Beelsstraat 37.

Foto: Marinus van den Elsen

INHOUD

Van de redactie 3

Van het bestuur 4

Korte berichten 5

De kanaalgravers van de
Zuid-Willemsvaart 6

Gerard de Ruiter 12

Relieken van het
'Rijke Roomse Leven' 20

Henricus (M)ulo en broeder
Gerold Raaijmakers 28

Begunstigers 35

Van de redactie

Jolanda Bakker start als eerste in een serie over de Zuid-Willemsvaart met een verhaal over de kanaalgravers. In 2026 is het 200 jaar geleden dat de Zuid-Willemsvaart officieel in gebruik werd genomen. Dit zal ongetwijfeld feestelijk worden gevierd, maar zal er ook aandacht worden besteed aan de kanaalgravers: de mannen en vrouwen, die in armoedige omstandigheden in tentjes of in keten langs het kanaal leefden? Ongeveer 6000 mannen en vrouwen hebben van 1822-1826 aan dit omvangrijke kanaalproject gewerkt en het zou mooi zijn als zij bij de herdenking mee worden genomen.

Hans Couwenberg verdiepte zich in het leven van de Helmondse dokter Gerard de Ruiter (1881-1880). Hij werd op 1 januari 1828 als gemeentelijke armdokter aangesteld. Dokter de Ruiter zorgde er voor dat arme Helmonders gratis ingeënt konden worden tegen de gevreesde pokken. Voor deze vooruitstrevende handeling ontving hij bij koninklijk besluit een gouden medaille met inscriptie. De Ruiter had vanaf 1850 een lopende praktijk voor de midden- en hogere klasse, maar bleef ook nog actief in de armenzorg. Gerard de Ruiter overleed na een bewogen leven op 25 juni 1880 in Helmond.

In deel 5 van de rubriek 'Relieken van het Rijke Roomse Leven' behandelt Martin van Veghel de Onze-Lieve-Vrouw van Binderenkerk en de Onze Lieve Vrouw Middelaars aller Genadenkerk. Halverwege de jaren vijftig wilde men in het gebied van Binderen een nieuwe wijk ontwikkelen. Daar hoorde ook een parochiekerk bij. De gemeente koos echter voor een

stadsuitbreiding richting Bakel/De Rijpel, maar stond wel open voor de bouw van een noodkerk: de O.L.V. van Binderenkerk. In 1984 werd zij buiten gebruik gesteld en in 2005 werd de kerk afgebroken. Een langer leven was de Onze Lieve Vrouw Middelaars aller Genadenkerk in de wijk Brouwhuis beschoren. Zij bestaat nu nog, weliswaar als Kindercentrum met buitenschoolse opvang. In 1929 was het een hulpkerk van de parochie Bakel. De kerk werd in 2011 aan de eredienst onttrokken en heeft een andere functie gekregen.

Naast de sinds 1867 bestaande HBS in de Molenstraat, werd er in 1912 een nieuwe school geopend voor voortgezet onderwijs: de R.K. Henricus (M)ULO op de Weg op den Heuvel. De school werd vernoemd naar de Heilige Henricus, een koning en keizer uit de 11^e eeuw. Naast het studeren wilden de leerlingen ook graag voetballen. Daartoe werd in 1915 de 'R.K. Helmondse Sport Vereniging MULO' opgericht. Een belangrijke docent, die niet vergeten mag worden, is br. Gerold Raaymakers. Hij kwam in 1969 in dienst als leraar en verliet de school als directeur in 1976. Eugene Plessen gaat in zijn artikel 'Henricus (M)ULO en broeder Gerold Raaymakers' ook verder in op de nieuwe school in de Ruusbroecklaan. «

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 januari 2026. Kopij kunt u tot 1 december zenden aan;

redactie@heemkundekringhelmont.nl

Maximale lengte van een artikel is 2500 woorden en aangeleverde beelden dienen van hoge kwaliteit te zijn met bronvermelding.

De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken te weigeren of aan te passen.

Van het bestuur

Bij tropische temperaturen en een hittegolf, met een koel drankje binnen handbereik, proberen we ons toch maar voor te stellen dat wanneer u dit bericht leest de herfst net is begonnen en de warme zomer weer voorbij is. De heemkamer was gedurende de zomer gesloten, maar inmiddels zijn we de bekende uren weer open voor iedereen die ons maar wil bezoeken, voor wat gezelligheid of met een vraag, onder het genot van een kopje koffie of thee. De heemkundekring heeft deze herfst nog een aantal mooie verrassingen voor u in petto. Allereerst worden er weer drie lezingen gehouden in het Jan Visser Museum waarvoor u via de nieuwsbrief een aparte uitnodiging zult ontvangen.

Ook melden wij u vol trots dat wij u dit najaar twee boeken als geschenk kunnen aanbieden. Naast het nieuwe heemblad vindt u ook in de envelop het boekje 'Het succesverhaal van Helmond Groeistad' geschreven door ons lid Huub Hanssen.

In oktober verschijnt het boek 'Karelstein - 't Witte Huis; tweehonderd jaar

geschiedenis aan de Zuid-Willemsvaart 1825-2025', geschreven door Ton Kox, ook lid van onze heemkundekring. Hoe u dit boek kunt ontvangen hoort u later.

Onlangs ontving u via de nieuwsbrief de vraag of u, indien u lid bent van de Vriendenloterij, de heemkundekring als goed doel wilt aanmerken. Een aantal van u heeft positief gereageerd, waarvoor onze dank, maar we hopen altijd nog op meer aanmeldingen.

Ons ledenaantal stijgt gestaag, half augustus mochten we ons 340ste lid verwelkomen. Gelukkig zitten er bij deze nieuwe leden ook personen die zich willen inzetten voor onze vereniging dus de verschillende werkgroepen groeien gestaag. Wat helaas achterblijft bij deze groei is het aantal bestuursleden. Op dit moment bestaat het bestuur uit slechts vier leden en dat is voor zo'n grote club veel te weinig. We zouden het bestuur graag uit willen breiden met minimaal twee leden die bereid zijn mee te praten over het reilen en zeilen van onze vereniging. U wordt met open armen ontvangen! «

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom op onze heemlocaties in het stadshobbycentrum Het Baken, Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 10.00 tot 12.00 uur is de genealogiekamer geopend, voor ieder die belangstelling heeft voor zijn voorouders en daar onderzoek naar wil doen.

's Morgens van 10.00 tot 12.00 uur is de heemkamer enkel toegankelijk voor leden. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur is de heemkamer openbaar voor het verwerven van informatie en kunt u desgewenst onze collecties en bibliotheek kosteloos raadplegen. Altijd staat gezelligheid en kennisverrijking voorop. «

D'n dikke boom van Arberg (vervolg)

In het vorige nummer van Helmonds Heem stond een kort artikel met bovengenoemde titel. Op dit artikel kreeg de redactie maar liefst vijf reacties van opletten lezers. Zij wezen ons op een aantal onjuistheden in de tekst. Hierbij ging het niet zozeer over de monumentale eik, alswel over villa Eikenhorst en villa Van Asten die later de naam 'Madomacaja' kreeg.

Volgens zoon Henny kocht Harry Hendriks in 1950 villa Eikenhorst en niet in 1954 zoals in het genoemde artikel stond.

Het landgoed rondom de villa werd in verschillende kavels opgedeeld en verkocht. Het perceel met de oude eik kreeg een nieuwe eigenaar. Textielfabrikant Jan van Asten (Diddens & Van Asten) liet er een villa bouwen in 1952. Het echtpaar Van Asten bleef kinderloos en het grote huis werd in 1976 gekocht door Theo en Hetty Schoofs. Het gezin Schoofs woonde even verderop aan de Warandelaan 41. Dat huis droeg al de naam 'Madomacaja'. De smeedijzeren benaming verhuisde mee naar het nieuwe adres. De naam was een samentrekking van de namen van hun vijf kinderen: **Marion**, **Dorette**, **Maarten**, **Carolien** en **Jacqueline**.

Enkele jaren geleden kreeg de villa weer nieuwe eigenaren die het pand grondig hebben gerenoveerd. De naam prijkt daardoor niet meer op de villa, maar de plek waar d'n dikke boom ooit heeft gestaan is nog steeds herkenbaar. «

D'n dikke boom kort voordat hij gekapt werd. Links is een deel van de villa Van Asten oftewel Madomacaja te zien.

Foto: Emrik & Binger, collectie RHCe

De kanaalgravers van de Zuid-Willemsvaart

door Jolanda Bakker

Op 24 augustus 1826, ter gelegenheid van de verjaardag van koning Willem I, werd het laatste deel van de Zuid-Willemsvaart feestelijk in Maastricht geopend. Volgend jaar is dat 200 jaar geleden. Er is veel geschreven over de Zuid-Willemsvaart, maar weinig over degenen die middels noeste arbeid het zand van het 122 km. lange traject hebben uitgegraven. Foto's zijn er niet, want de eerste Nederlandse foto werd pas in 1839 gemaakt door de Zutphense apotheker Willem Hallegraef.

Korte inleiding

In het waterrijke Nederland werd van oudsher gebruik gemaakt van rivieren en waterlopen om steden en dorpen te bereiken. De Romeinen maakte er gebruik van en ook de Noormannen vonden hun weg via de Noordzee naar de Hollandse rivieren. In onze omgeving was het riviertje de Aa in de 16^e eeuw bevaarbaar met platte schuiten, maar deze vaarroute raakte in verval. Vervoer via de rivier de Maas behoorde tot de mogelijkheden, maar dit traject was maar vijf maanden per jaar begaanbaar.

Vervoer van personen en goederen

Met verkeerswegen in Zuid-Nederland was het eind 17^e eeuw slecht

gesteld. Het vervoer van mens en goederen ging meestal over zandwegen. In onze regio was de verharde verbindingsweg, de Steenweg van 's-Hertogenbosch op Luik, in 1818 gereed. Met vooruitziende blik gaf Koning Willem I in 1821 officieel opdracht tot de aanleg van een kanaal, die het zuiden van Nederland moest ontsluiten. Het moest een verbinding gaan vormen tussen de Noord-Nederlandse handelssteden en het industriebekken van Luik.

Het ontwerp van de Zuid-Willemsvaart was van de hand van de Inspecteur-Generaal van Waterstaat, Ir. Adrianus François Goudriaan. Goudriaan bleef tot eind 1823 nauw

betrokken bij de aanleg van het kanaal, waarna zijn zoon, hoofdingenieur Bernard Hermanus Goudriaan, de directievoering van zijn vader overnam. Carel Frederik Wesselman, kasteelheer van Helmond en Brabants statenlid, had bij het ontwerp een kleine adviseerende rol. Hierbij speelde nog een kleine anekdote. Kolonel Behr van de Generale Staf van Koning Willem I meldde zich in november 1815 ten kastele van Wesselman in Helmond om met hem van gedachten te wisselen over de aanleg van een kanaal. Carel Frederik Wesselman was echter niet thuis en onverrichter zake meldde Behr zich op de Markt voor een kleine versnapering bij een der logementen. Wesselman werd ingeseind en spoedde zich naar de Markt, waar hij de hoge militair alsnog te spreken kreeg. Na het gesprek met Behr zette Wesselman zijn visie over een kanaal langs Helmond op papier: de Aa-variant. Dit tot grote teleurstelling

van de Gemeente Eindhoven, die liever de 'Dommel-variant' had gezien. De aanleg via Helmond was goedkoper vanwege het landschap en er behoeft minder onteigend te worden.

In 1824 beschikte Helmond over een haven, welke overigens in 1884 weer gedempt en verplaatst werd. Al voor de officiële opening van de Zuid-Willemsvaart werd de Helmondse haven zo druk bezocht, dat men besloot de bomen langs de kaden te rooien en de kaden te bestraten. Vanaf 1826 waren er lijndiensten voor personen- en goederenvervoer. De welgestelde burgerij kon, naast het gebruik van koetsen voor korte afstanden en diligences voor lange afstanden, nu ook gebruik maken van vervoer per boot. Op de trein moest nog wel even gewacht worden: op 1 oktober 1866 werd de spoorlijn Eindhoven-Helmond-Venlo in gebruik genomen.

Portret gemaakt in 1794 van Inspecteur-Generaal A.F. Goudriaan.
Collectie: Rijksmuseum

Er is geen specifieke aannemer van de Zuid-Willemsvaart bekend. Wel wordt de naam van Renier van Driel uit Eindhoven genoemd als aannemer in de periode tussen 1820 en 1830. Daarnaast wordt er gesproken over de aannemerscombinatie Willems Unie, GNB en Van den Herk, die een deel van de Zuid-Willemsvaart rond 's-Hertogenbosch zou hebben gegraven. Werklieden uit Nederland en België meldden zich bij de aannemers. Sommigen kwamen in ploegen met een 'putbaas' oftewel een voorman, die over het loon en huisvestingszaken onderhandelde. Het woord 'put' verwijst naar een gegraven kuil. Maar ook individueel meldde zich arbeiders met hun schamele bezittingen en schop bij een aannemer.

De financiering van de Zuid-Willemsvaart kwam tot stand via een combinatie van overheidssubsidies en private investeringen. De aanleg van het kanaal was begroot op 4.400.000 gulden en werd gefinancierd door de provincie Noord-Brabant, het Rijk en diverse gemeenten.

Het begin

In april 1822 vond de eerste aanbesteding plaats en direct daarna werd met het veldwerk begonnen. De werkzaamheden waren in oktober zover gevorderd dat op 11 november 1822 de eerste steen officieel gelegd kon worden in aanwezigheid van Koning Willem I. Het kanaal is in slechts vier jaar tijd uitgegraven. Dat kon door op veel plekken tegelijkertijd werk te verrichten. De afgegraven grond werd naast de waterweg gestort.

Dit terrein kwam daardoor hoger te liggen en deed dienst als kanaaldijk en kon in de loop van de 19^e eeuw bebouwd worden.

Het voor de scheepvaart bestemde kanaal had een dwarsprofiel dat breed genoeg was, zodat twee schepen elkaar moeiteloos konden passeren. De lengte van het kanaal was ruim 120 kilometer en het werd voorzien van 37 enkelvoudige bruggen, 2 vaste bruggen, 9 veerponten en 21 schutsluizen. Deze sluizen overbruggden samen een verval van veertig meter.

Het graven ging met de hand en werd bemoeilijkt doordat de bodem plaatselijk heel verschillend gestructureerd was. Op de hoger gelegen delen was de bovenlaag meestal van zand, maar daaronder bevonden zich soms brede lagen veen en ook leem.

*Oude haven van Helmond in 1884. Hier bevindt zich nu het Havenplein.
Collectie: Heemkundekring Helmont*

Kanaalgravers bij Katwijk in 1805. Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland

Arbeiders

Ongeveer 6000 arbeiders, mannen en vrouwen, hebben deze enorme klus met behulp van schop, baggerbeugel, kruiwagen en paarden geklaard. De plaatselijke bevolking was in principe niet bij het uitgraven van het van kanaal betrokken. De boerenbevolking stond wat sceptisch tegenover de aanleg van het kanaal. Het sneed hen af van hun weilanden en andere gemeenschappen. Het uitzetten van piketpaaltjes op de onteigende gronden zette wat kwaad bloed en deze werden dan ook regelmatig gestolen.

Er waren niet alleen gravers nodig, ook kruiers, pompers (dat ging dag en nacht door), timmerlieden, metselaars, stratenmakers, voorwerkers, opzichters en heiers. Door het 'Bureau voor den Waterstaat' was f 1,30 voor een arbeider per werkdag van elf uur begroot. Hiervan nam de aannemer en de putbaas een deel en door allerlei kosten hielden de

Kanaalgravers rond 1900. Foto:Wikipedia

mannen er ongeveer 40 cent per dag aan over. De vrouwen verdienden met 25 cent beduidend minder. Zij werden als lastdier ingezet en sjouwden het uitgegraven natte zand in manden op hun hoofd of rug naar boven. Zij kwamen uit Luik en werden 'botteressen' genoemd.

Botteressen

De naam 'botteresse' is afgeleid van het Waalse woord: 'botte' voor een korte lederen laars met spijkerzolen.

De hoge mand van gevlochten pitriet werd een 'hotte' genoemd. In Luik waren zij verenigd in een gilde. Deze vrouwen droegen in hun manden de koopwaren naar de markten. Sinds de 17^e eeuw waren ze ook actief bij het transport van kolen uit de mijnen en bij het lossen van schepen. In de 19^e eeuw werden de botteresses veelvuldig ingezet bij het graven van kanalen. Ook ander grondwerk hebben zij verricht, zoals bij de Piramide van Waterloo, het monument ter herinnering aan de overwinning op Napoleon. De botteresses droegen hun zware lasten onder het zingen van marsliedertjes en vaak liepen ze zelfs al breiend met hun mand rond.

Kampementen

De kanaalgravers woonden langs het kanaal in speciaal opgezette kampen met tenten, hutten en woonwagens, ver van de plaatselijke bevolking. Het was rauw volk en met de hygiëne namen ze het ook niet zo nauw. Zij werden door de plaatselijke bevolking liever buiten de deur gehouden. Bovendien speelde de angst voor besmettelijke ziektes hierbij ook een rol. Resten van zo'n kamp zijn gevonden bij Den Dungen, Middelrode, Boerdonk, Veghel, Keldonk, Beek en Donk, Mierlo en Asten.

Vaak woonden hele gezinnen in mensonterende omstandigheden langs het tracé. Vrouwen, die niet aan het kanaal werkten, verdienden wat bij met kinderopvang, het doen van de was, het verkopen van maaltijden en de verzorging van de paarden. In ieder kamp was er een 'zoetelketen'. Dat was een soort onderkomen, vaak een hut van hout en riet, waar sterke drank, eten en tabak te koop was. Vaak betaalde de opzichter het loon uit bij zo'n zoetelketen, waarna

Botteresse uit Luik 1916. Foto: Wikipedia

het geld door de arbeiders meteen werd omgezet in jenever.

Aan de kanaalwerkers werd een soort paspoort, een 'livret', ter hand gesteld met daarin hun naam, vaste woonplaats en de naam van aanwezige echtgenoten en kinderen. Daarin stond het aangewezen gebied, waarin ze zich vrij mochten bewegen. Vertoonden zij zich buiten het aangewezen gebied, dan trad de sterke arm der wet op.

Opening van de Zuid-Willemsvaart

In 's-Hertogenbosch werd het eerste deel van de Zuid-Willemsvaart op 31 mei 1825 in tegenwoordigheid van Koning Willem I officieel in gebruik genomen. Veel feestelijkheden bij de ingebruikname van de Zuid-Willemsvaart zijn

er in Helmond niet geweest. Op de dag zelf zagen de Helmonders enkele versierde schepen voorbij varen. In de Staatscourant van juni 1825 werd melding gemaakt van de betaling van passagegelden op het nieuwe vaartraject.

Het laatste gedeelte van de Zuid-Willemsvaart werd op 24 augustus 1826 in Maastricht officieel en zeer feestelijk geopend met muziekkorpsen en kanonschoten. Voor de burgers waren er volksspelen, zoals de klimpaalwedstrijd en er werd drank en etenswaren uitgedeeld. Koning Willem I was er zelf niet bij, maar liet zich vertegenwoordigen door leden van de Raad van State en de Gouverneur van Limburg. De dag werd afgesloten met een bal voor genodigden.

Restanten uit het verleden

In het Jan Visser Museum in Helmond staat een kruiwagen uit de 18^e eeuw, die gebruikt zou zijn bij het graven van de Zuid-Willemsvaart. Bij Sluis 7 aan de

Kanaaldijk Noord Oost heeft men bij renovatiewerkzaamheden in 2013 de oude houten constructie met enorme balken en smeedijzeren pinnen verwijderd. Ter herinnering is hier een informatiebord geplaatst en worden er enkele basaltzuiltjes tentoongesteld. Resten van een kampement langs het kanaal in Helmond zijn (nog) niet gevonden. Wel zijn er bij het Brabants Informatie Centrum criminele vonnissen uit 1822 en 1823 aanwezig over vechtpartijen bij zoetelaarsketen langs het kanaal in Mierlo en Asten. «

Bronnen:

- 170 jaar 't Kanaal', Helmonds Historisch Jaarboek De Vlasbloem, mei 1994
- De geschiedenis van de Zuid-Willemsvaart door Cees Verhagen
- De Zuid-Willemsvaart, levensader van Helmond door Giel van Hooff
- jeroensprenger.eu/Sociale-geschiedenis/Dit-zijn-mijn-beren/
- www.bhic.nl
- www.delpher.nl

Deze kruiwagen uit de collectie van het Jan Visser Museum zou, volgens de overlevering, gebruikt zijn bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart. Foto: Henk van Dijk

Gerard de Ruiter

Ruim 50 jaar genees- heel- en vroedmeester te Helmond (1828-1880)

door **Hans Couwenberg**

Het is 28 juni jl. 145 jaar geleden dat dokter Gerard de Ruiter is overleden. Wie was deze man die ruim 50 jaar de “onvermoeide geneesheer was voor arm en rijk en waarbij menige moeder en tal van zuigelingen het leven en de gezondheid hebben te danken aan zijn oprechtheid, kennis, ijver en offervaardigheid, welke hem deden beminnen en hoogachten”?

Portret van Gerard de Ruiter gemaakt door Walter Kupfer aan de hand van een foto en later ingekleurd.

Collectie: Heemkundekring Helmont

Gerard de Ruiter (1801-1880) is, als oudste kind van Cornelis de Ruiter en Lijsje Stolwijk, geboren en gedoopt op 26 augustus 1801 te Reeuwijk (bij Gouda). Vader Cornelis overlijdt in 1808, op 39-jarige leeftijd. Hij laat aan boedel en goederen een voor die tijd groot bedrag van 2.600 gulden na aan zijn dan 32-jarige vrouw, die zwanger achterblijft met de 6-jarige “Gerrit” en haar andere kinderen van vier, drie en een jaar. Lijsje hertrouwt twee jaar later met de 30-jarige leerlooier Frans de With waarna op 22 februari 1815 De Ruiter's halfbroer Hermanus de With wordt geboren. Gerards enige broer, Willem, sterft vijf jaar later op 15-jarige leeftijd.

Over de kinder- en jeugdjaren van Gerard is niets bekend, behalve dat hij een christelijke opvoeding heeft gehad. Hij ging een grote uitdaging aan om heelmeeester te worden. Van bacteriën

had nog nauwelijks iemand gehoord, waardoor een passende behandelingsmethode ontbrak. Menig dokter, ook in Helmond, overleed in die tijd aan besmetting door patiënten. De hygiëne was slecht door vochtige vaak overbevolkte kleine huisjes, zonder riolering en stromend water. Voeding was vaak ongezond en lange werkdagen bevorderden evenmin een gezond lichaam. Er waren nog geen ziekenhuizen, slechts thuisverpleging door medisch ongeschoolde gezinsleden. De dokter moest zijn patiënten te voet bezoeken of een koetsier met sjees inhuren.

In 1820 werd De Ruiter ingeloot voor de nationale militie. Zijn signalement luidt dan: 1,64 meter lang, blauwe ogen, lichtbruin haar, ovaal aangezicht en plat voorhoofd. Hoewel De Ruiter tegen betaling een ander persoon zijn militaire dienstplicht liet verrichten, heeft hij zijn oplei-

ding gevolgd aan de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht en is er op 17 november 1825 afgestudeerd als officier van gezondheid derde klasse. Twee maanden eerder, op 21 september 1825, huwde hij de drie jaar oudere Utrechtse Helena Boers (1798-1851). Hun eerste kind Gerard werd al op 22 december 1825 geboren en zou later ook geneesheer worden.

Na zijn studie vertrok De Ruiter naar 's-Hertogenbosch waar hij per 11 oktober 1827 door de *“Provinciale Kommissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht in Noord-Brabant”* bevoegd werd verklaard aldaar het beroep van vroedmeester en heelmeester ten platte lande uit te oefenen.

Toen kort daarna Helmond op zoek was naar een gemeentelijke armen-dokter werd door de president van die

Zicht op de Binderstraat in 1916. Het witte pand op de hoek Markstraat-'t Hool was het eerste huurhuis van Gerard de Ruiter (aangegeven met pijl). Foto: particuliere collectie

Provinciale Kommissie de 26-jarige De Ruiter aanbevolen. Hij werd vervolgens door de Helmondse gemeenteraad per 1 januari 1828 aangesteld tot heelen vroedmeester belast met het *“gratis bedienen der onvermogenende ingezetene”*. De Ruiter gaf echter aan het *“uitgelooft tractement”* van 300 gulden op jaarbasis te weinig te vinden maar ging na onderhandelingen akkoord met 350 gulden, volledige vergoedingen van de verhuiskosten en de afspraak dat hij niemand gratis zou hoeven te helpen dan degene die *“wegens het gemeente of armenbestuur verlof bekomen hebben en hiervan schriftelijke bewijzen produceren, tenzij in buitengewone omstandigheden of als de nood geen uitstel of vertraging kan lijden”*. Helmond telde toen afgerond 3.500 inwoners. De Zuid-Willemsvaart was net twee jaar oud.

De Ruiter vestigt zich in Helmond met vrouw en kind aan de Binderstraat (huidige Markt)- hoek 't Hool. Nog geen maand later, op 3 februari 1828, werd hun tweede kind, Bernardus, geboren die later eveneens officier van gezondheid zou worden.

Zowel in 1828 als 1831 maakt De Ruiter zich verdienstelijk door een groot aantal arme Helmonders gratis in

te enten tegen de koepokken, een virusziekte. Hiervoor krijgt hij later als blijk van waardering bij besluit van Koning Willem I, in de raadsvergadering van 27 augustus 1833, een gouden medaille met inscriptie uitgereikt.

In de jaren 1828-1830 was De Ruiter lid van het Nederlandsche Genootschap ter bevordering der Physiologische Genees- en Heelkunde. Heelmeesters schreven hun waarnemingen in een Tijdschrift, dat door collega's werd beoordeeld. Zo konden ze van elkaar leren hoe ziektes ontstonden en wat de beste remedie was. De Ruiter heeft vier waarnemingen ingezonden, elk tussen de zes tot dertien A4tjes, waarbij elk voorval minutieus werd opgeschreven. Zoals in 1828 de *“heelkundige waarneming, betreffende eene verwonding van den buik tengevolge van overrijding”*. Het betrof de vroedvrouw Nel Verhees: *“op den 12den junij 1828, snamiddags ruim 5 uren werd zij door eene kar overreden, het rad ging schuin over den onderbuik, van het regter heupbeen tot de linker onder kraakbeen-strook....”* En vervolgens *“haar werd voorgeschreven: slappe thee... 14 bloedsuikers op den buik... en allen uren een lepel R.Nitr. potass”* (!). Dit laatste werd voorgeschreven door een medicinae dokter, die de jonge De Ruiter erbij gehaald had voor

RUITER (G. DE)
schreef:
Waarneming van adenites gastro-duodeno- hepatitis, peritonitis en colitis, in Hippocrates, toegewijd aan geneesk. 1828. D. II. St. 3 bl. 127.
Heelkundige waarneming, betreffende eene verwonding van den buik tengevolge van overrijding. Ald. 1828, D. II St. 4 bl. 400
Hoofdwonde en lijkenopening. Ald. 1830, D. IV St. 2 bl. 50.
Verloskundige waarneming (scheuring der baarmoeder.) Ald. 1830, D. IV St. 3 bl. 96.
Zie Holtrop, p. 304, 305.

De opsomming van deze waarnemingen, in het 'Tijdschrift ter bevordering van de Heel- en Geneeskunde', laat geschriften van De Ruiter zien. Het laat zijn kennis en manier van denken zien, en dat hij het Latijn machtig was. Bron: Biografisch portaal van Nederland

advies. De Ruiter was tegen dit advies en kreeg van de redactie van het Tijdschrift gelijk. Mevrouw overleed.

Een maand ervoor, op 16 mei 1828 overleed De Ruiter's moeder, een jaar later, op 6 juni 1829, overleed De Ruiter's stiefvader Frans de With. In de opvolgende jaren 1829-1835 was De Ruiter naast armendokter ook keuringsarts voor mannen die in militaire dienst moesten. Als zodanig moest hij onderzoeken of de door de "lotelingen" opgegeven ziektes of gebreken ze "voor den schutterlijken dienst ongeschikt maken".

Tijdens deze jaren werd achtereenvolgens in 1830 Antonius, zijn derde kind, geboren die later zilversmid in Amsterdam zou worden, in 1831 zijn vierde kind Cornelia en in 1833 zijn vijfde kind Elisabeth (jong gestorven).

Eind 1833 verlengt De Ruiter voor 130 gulden per jaar de huurperiode van zijn huis met erf en tuin tot eind 1839. Hierbij wordt afgesproken dat op kosten van de verhuurster de achter weefkamer en de daarboven gelegen opkamer verbouwd wordt tot één kamer, voorzien van schuiframen. In jaren 1835 tot en met 1839 werden in de Binderstraat nog eens vier kinderen geboren: in 1835 Johanna, in 1836 Willem (jong gestorven), in 1838 Wilhelmus die later sigarensorteerder zou worden, en in 1839 Eduardus, die later drogist zou worden.

Het woonhuis van De Ruiter in de Ameidestraat 3. Na De Ruiter's dood werd het pand aangekocht door de overgrootvader van de auteur, die er in 1881 met zijn gezin ging wonen en er een bakkerij met winkel begon. De buitenzijde is, na verkoop door Erven De Ruiter, onveranderd gebleven. Er zijn alleen verbouwingen aan binnenzijde geweest.
Collectie: RHCE

Als in 1838 de Zusters van Liefde zich schuin tegen over het woonhuis van De Ruiter gaan vestigen in de oude pastorie aan de Binderstraat richten ze ook enkele kloosterkamers in voor de verpleging van de meest ernstig zieken. Het zal de opmaat zijn naar het eerste ziekenhuis in de Molenstraat.

Begin 1840 gaat De Ruiter huisnr. 26 huren in de Veestraat (ter hoogte huidige Jamin winkel). Zijn buurman van huis 27 is de veel onroerend goed bezittende nog jonge rentenier Gerardus Josephus Coovels (1807-1868) die dan net een half jaar gehuwd is met Maria Anna Bots. Ze moeten bevriend geweest zijn. De Ruiter is als buur getuige bij alle acht geboorte aangiftes van de kinderen Coovels.

In 1840 en 1842 worden het tiende en elfde kind van Gerard en Helena geboren, maar beiden worden nog geen half jaar oud. De Ruiter blijft tot 1850 armendokter. Daarna wordt hij geneesheer voor de midden en hogere klasse.

Bij het overlijden van De Reuters vrouw op 16 november 1851 is, omgekeerd, Gerardus Coovels getuige bij de aangifte. Mogelijk is het overlijden van Helena plotseling gekomen. Een maand ervoor op 13 oktober 1851 werd De Ruiter namelijk nog, in het Raadhuis net om de hoek, geïnstalleerd als gemeenteraadslid. Hij was toen vijftig jaar. Door overlijden van Helena wordt in januari 1852 een inboedel beschrijving van het huis in de Veestraat gemaakt ten behoeve van de successiebelasting. Het geeft een mooi huiselijk inblikje zoals, naast het gebruikelijke vaat en serviesgoed, het bezit van een ledikant met katoenen behangsel, een ledikant met gordijn, meer dan tien

schilderijen, een wastafel, fornuiskachel, kolenkachel, boekenrekjes, een gouden horlogeketting, zilveren brillendoos, gouden oorbellen en medailles, 23 stukken van 1 gulden, *“zeventien vogelkooijen op den overloop”*, en vier percelen heide. De Ruiter blijkt ook een apotheek aan huis te hebben met *“diverse chemicalia's gezamentlijk geschat op 500 gulden”* en *“eene partij heelkundige instrumenten op 20 gulden”*. Helena blijkt in bezit te zijn van een huis met erf van 50 m² en weiland van 950 m² in Abstede, een huidige wijk van de stad Utrecht. Dit was in bezit geweest van haar vader, die knopenmaker was.

Tot 1852 werden, op de meest ernstige na, de zieken in Helmond thuis verzorgd. De dokter kwam langs en gaf verpleeginstructies. In 1852 werden in de kloostertuin van de Zusters van Liefde de eerste ziekenzalen gebouwd. Net op tijd want in 1854 brak een gevaarlijke cholera epidemie uit. De Ruiter sluit dat jaar een contract waarbij hij naast zijn lopende praktijk (weer) bij de armen voor 125 gulden op jaarbasis de heelkundige hulp (genezing middels operaties) en voor 2 gulden 50 de begeleiding bij een bevalling wil uitvoeren. Collega dokter Michael Konings sluit dan een contract voor geneeskundige hulp (genezing middels geneesmiddelen).

Eveneens dat jaar maakte De Ruiter, als gemeenteraadslid, deel uit van een commissie die een nieuw politie reglement voor de stad moest opmaken. De Ruiter gaat steeds meer tot de notabelen van de stad horen. Op 26 juni 1856 wordt hij benoemd tot één van de twee Helmondse wethouders, naast jhr. Carel Frederik Wesselman. Helmond heeft dan afgerond 5.500 inwoners.

De Notaris Sassen

te Helmond, zal, ten verzoeke van de Erfgenamen van
Wijlen den WelEdel ZeerGel. Heer Dr. G. DE RUITER,
op **Woensdag** en **Donderdag 22 en 23 September 1880**, des morgens om 10 uur te beginnen,

in 't openbaar Verkoopen:

Eenen netten & goed onderhouden

INBOEDEL

hoofdzakelijk bestaande in:

Mahoniehouten en andere **Meubelen**, als: Tafels, Stoelen en Fauteuils met trijpen en andere zittingen, Canapé, Linnen-, Porselein- en andere Kasten, Étagères, waaronder eene buitengewoon schoone met glazen deuren.

Spiegels, Schilderijen, Klok, Tapijten, Karpotten, Loopers en andere Vloerkleeden, Tafelkleeden, Glas- en Meubelgordijnen, Gasornementen, Kachels, Mangel, Bedden met toebehooren, Ledikanten, Matrassen, Spreien, Dekens en Linnen en Pellen.

Japansch- en ander Verlakt, oude en nieuwe Japansche, Chineesche, Delftsche en Saksische Porseleinen, Thee-, Tafel- en andere Serviezen, Kristal, Glas- en Aardewerk, Koper- Tin-, Blik- en IJzerwerk, allerlei Keukengerief en hetgeen verder te koop zal worden aangeboden.

Voorts eene partij keurig gedreven **Zilverwerk**, als:

Trekpot, Melkkan, Suikermant, Theeblad, Tafelschel, Lepels en Vorken, Soeplepel, Eier-, Koffie- en Likeurlepeltjes, Vleeschvorken, Suikerscheppers, Suikerstrooier, Suikertang, Taartspaan, Theebus, Zoutvaten, Mosterdpotten, Peperbussen, Komfoor, Aschbakjes, Inktstel, Lucifersstandaard, eenige geslepen Kristallen Bekers met Zilveren voet en eene partij antiek Zilver Kinderspeelgoed.

Te bezichtigen Dinsdag den 21 September 1880, des voormiddags van 9 tot 12 en des namiddags van 2 tot 6 ure.

Het Zilverwerk, het Verlakt, de Porseleinen, de beste Meubelen en het Linnen en Pellen wordt verkocht op **Donderdag 23 September**, de andere zaken op den **eersten dag**.

Betaaltijd Kersmis 1880.

Boedeladvertentie van De Ruiters roerend goed. Afbeelding: www.delfpher.nl

Weer een jaar later, op 1 juli 1857, kocht De Ruiter voor 2.450 gulden het grote karakteristieke pand Ameidestraat 3 van de Erven Smits, eigenaren van bierbrouwerij De Kroon

uit Veghel. De Ruiter kan het huis per 1 oktober 1857 betrekken. Drie dagen later vond er in het nog lege huis een druk bezochte veiling plaats van klein roerend goed dat door de dokter in de verkoop werd gedaan. Volgens de notariële akte waren er 215 kopers, die met naam werden genoemd. Een daarvan was mijn betovergrootvader Adriaan van Heeswijk. Na de veiling werd het pand naast woonhuis ook ingericht als praktijkruimte en apotheek. De Ruiters kinderen Johanna, Wilhelmus en Eduardus en twee dienstmeisjes verhuisden mee. De vier oudere kinderen waren al het huis uit.

In 1858 en 1859 was De Ruiter gemachtigde tot het ondertekenen van attesten voor de nationale militie die als bewijs dienden dat een man zijn militaire dienstplicht had vervuld of uitgeloot was. Dit attest was, tot 1861, noodzakelijk om te kunnen huwen.

De Ruiter moet steeds meer in goeden doen zijn geraakt. Op 24 december 1862 brandt in Helmond voor het eerst de straatverlichting op gas in plaats van petroleum. De twee wethouders, De Ruiter en Wesselman, gaan tot 500 gulden hoofdelijk garant staan voor de belasting afdracht op de door de gasfabriek gebruikte “coaks en sintels”.

In 1866 slaat de cholera opnieuw hevig toe, maar een geneesmiddel is er niet. Op advies van dokter De Ruiter werd door de overheid in Helmond het dragen van gehuurde rouwmantels en rouwhoeden verboden omdat er vaak “kleine beestjes en ongerechtigheid” in zaten, wat niet bevorderlijk was voor de gezondheid. In Utrecht sterft op 34-jarige leeftijd De Ruiters dochter

Cornelia, vier zeer jonge kinderen achterlatend. In Helmond sterven in de periode half augustus - half september meer dan 140 personen. Er werd derhalve geen feest gevierd toen op 1 oktober 1866 de eerste trein in Helmond arriveerde.

Uit de overlevering is bekend dat De Ruiter dat jaar bij een choleralijder in de Heistraat kwam bij wie hij constateerde dat deze spoedig zou overlijden, waarop de familie uit medelijden de man flink wat jenever had gegeven. De man knapte zienderogen op en overleefde zijn ziekte. *"Dan zullen ze voortaan allemaal zuipen"*, zei De Ruiter. En hij schreef als geneesmiddel en preventie jenever voor! Op 11 september 1867 treedt De Ruiter terug als wethouder en gemeenteraadslid en gaat het rustiger aan doen. Hij is dan 66 jaar. Op 15 november 1870 krijgt De Ruiter, van de koning, eervol ontslag als officier van gezondheid bij de Helmondse schutterij. Het verzoek van de gemeenteraad om opvolgend de armenzorg weer op zich te nemen, slaat hij af met het argument geen tijd meer te hebben om de armen goed te kunnen behandelen!

In 1873 koopt De Ruiter voor 1.110 gulden het perceel sectie C 816 van 4.180 m² aan de Molenstraat en richt dat in als bloementuin en moestuin. Het zal voor Helmond historische grond worden!

Twee jaar later, op 17 november 1875, viert De Ruiter onder grote belangstelling zijn 50-jarig ambtsjubileum. In Helmond was nog geen krant. Die verscheen pas op 24 januari 1880. Maar in 's-Hertogenbosch waren ze De Ruiter nog niet vergeten. De krant aldair beschrijft dat op die dag Helmond een zeldzaam feest ten deel viel: *"op dien*

dag herdacht onze zeer beminde geneesheer dr G. De Ruiter zijne vijftigjarige ambtsbetrekking. Talrijk waren dan ook de geschenken en gelukwensen de versieringen in de Ameidestraat, alwaar ZEd. woont, waren zeer prachtig velen beseften de ware verdiensten van den man, die vijftig jaren lang onafgebroken alhier werkzaam was en dag en nacht bereid het lijdende mensdchdom bij te staan..."

De Ruiter overlijdt op 28 juni 1880. Helmond heeft dan afgerond 7.500 inwoners. In de Helmondsche courant wordt hij herdacht met o.a. de tekst in de aanhef van dit artikel. Zoon Bernardus plaatst namens de familie in vrijwel alle landelijke kranten een kort overlijdensbericht als *"volstrekt eenige en algemeene kennisgeving"*. De Ruiter wordt als een van de eersten begraven op de dat jaar geopende nieuwe Rooms-Katholieke begraafplaats aan de Molenstraat. Zijn graf is nog steeds aanwezig, alhoewel nu zonder zerk. Het bevindt zich aan de rechterzijde van het hoofdpad links naast de grafkapel van de familie Prinzen. Daarmee is De Ruiter niet bij zijn vrouw begraven, die in 1851 op de toenmalige en begin 1880 gesloten begraafplaats Molenstraat/ hoek Beelsstraat is begraven.

Al in augustus en september gaan zijn kinderen zijn (on)roerend goed verkopen. Het woonhuis Ameidestraat 3 wordt, na opbiedingen, voor 4.608 gulden aangekocht door mijn overgrootvader Adrianus van den Eijnden. Door interne verbouwingen tot woon-winkel pand met bakkerij en familie omstandigheden betreft hij het pas op 7 februari 1881. Twee weken later wordt er mijn grootmoeder geboren!

In de voormalige tuin van Gerard de Ruiter verrees in 1902 het Sint Antonius Gasthuis.
Collectie: RHCE

De Ruiters inboedel bracht nage-
noeg evenveel op als de woning. Naast
hooiland en dennenbos gaat ook perceel
Molenstraat in de verkoop maar wordt
uiteindelijk conform wens van De Ruiter
eigendom van zijn dochter Johanna. Zij
heeft tot het laatst toe voor hem gezorgd.
Johanna verlaat Helmond echter al in
oktober en verkoopt het perceel aan het
bestuur van de Heilig Hartkerk in de
Veestraat. Deze laat conform testament
van De Ruiter het perceel onverkaveld en
verkoopt het jaren later aan een stich-
ting die er, precies op het onverkavelde
perceel, het Sint Antonius Gasthuis liet
bouwen dat in 1902 werd geopend.

Bij De Ruiters successie aangifte
wordt zijn vermogen getaxeerd op
61.550 gulden, waarvan 44.000 gulden
aan effecten (ter vergelijking: een wever
verdiende rond 1880 ongeveer 250
gulden per jaar).

Een buitengewoon sierlijk aangelegde

TUIN,

gedeeltelijk ingericht tot Moestuin, waarin een
groot aantal welig groeiende fijne Vrucht-
boomen, Heester en Siergewassen, Bloemen,
goed gevende Aspergebedden, enz.. alles om-
geven door eene dichte Beuken- en Doornen-
hag, gelegen te Helmond aan de Molenstraat,
sectie C, No. 816, groot 41 aren 80 centiaren.

Te bezichtigen op Dinsdag, Donderdag en
Zaterdag van elke week.

*Verkoopadvertentie zoals die werd
geplaatst in de Helmondsche Courant.*
www.delfpher.nl

Als blijvende herinnering aan zijn
verdienste voor de stad Helmond besloot
de gemeenteraad in 1925 een straat
naar hem te vernoemen: De Ruiterstraat
(nabij de Dijksestraat). Meer informatie,
waaronder ook stamboom gegevens,
komt te zijner tijd ter beschikking van
onze heemkundekring. «

Bronnen:

- Jac Heeren,
- RHC Eindhoven
- delfpher.nl
- openarchieven.nl
- provinciaal blad Noord-Brabant
- J. van der Heijden HelmondsHeem 1987
- Met dank aan Laurens Noten voor de graf
aanwijzing

Relieken van het 'Rijke Roomse Leven'

Deel 5

door *Martin van Veghel*

Nadat we in deel 4 over de Helmondse kerken geëindigd zijn met de tot een theater omgevormde Onze Lieve Vrouwekerk vervolgen we nu met drie kerken die waarschijnlijk bij veel Helmonders wat minder bekend in de oren zullen klinken. We gaan in de behandeling ervan ook wat verder stil staan bij de ontwikkeling van een kleine dorpskern tot een eigentijdse wijk. Vervolgens komt ook nog gemeentelijk politiek handelen aan de orde om tenslotte te eindigen met een stukje godsdienstonderwijs.

De herinnering blijft...

Onze-Lieve-Vrouw van Binderen kerk (1956-1984)

De Onze-Lieve-Vrouw van Binderen-kerk was een rooms-katholiek kerkgebouw dat lag aan de Abdijlaan. De Abdijlaan is de verbindingsweg tussen het Adelaarsplein en de Helmondselaan. Tegenover de kerk lag vroeger een groot complex met bijgebouwen van de Provinciale Noord-Brabantse Electriciteits Maatschappij (P.N.E.M.). De oude kantoorgebouwen worden binnenkort gesloopt en voor het vervallen terrein daarnaast zijn momenteel plannen in ontwikkeling om daar 47 koopwoningen te gaan bouwen. Het nieuwe straatje dat er dan komt wordt vernoemd naar Jet Witteveen (1908-1999), de bekende Helmondse voedvrouw.

De naam van de kerk herinnert aan

de nabijgelegen Abdij van Binderen en wordt nader aangeduid met de lieflijk klinkende en officiële (parochie)-naam: Onze Lieve Vrouw, Lelie-onder-de Doornen.

Halverwege de jaren vijftig had de gemeente Helmond plannen om ongeveer ten noorden van de Uiverlaan en Oostende in het gebied Binderen, een nieuwe wijk te gaan ontwikkelen. Omdat de geplande woningen daar wel wat ver van de al bestaande Leonarduskerk of de Heilig Hartkerk zouden komen te liggen, wilde men ook een nieuwe parochie gaan oprichten.

Het plan was om op het grondgebied van de middeleeuwse cisterciënzer abdij een nieuw godsdienstig centrum te vestigen waar de oude abdijschikking zou kunnen herleven. Men droomde van een kerk met kerkhof op dat historisch

terrein compleet met Mariakapel en klooster om zo het verleden weer met de toekomst te kunnen verbinden. De droom werd echter verstoord, omdat de gemeente Helmond haar uitbreidingsplannen meer in de richting van Bakel (Rijpelberg) ging verleggen.

Nadat de achtste parochie van Helmond koud was opgericht, zijn er op Binderen zeven jaar lang geen nieuwe huizen meer gebouwd. Door de bouw van het zwembad De Wissen en enkele nabij gelegen scholen werd ook een flink deel dat eerst bestemd was voor woningbouw aan het gebied onttrokken. De gemeente stelde toen een noodkerk voor in afwachting van een definitief godshuis. Deze zou dan weer verderop aan de Reigerlaan moeten komen om de daar geplande uitbreiding te voorzien. De jonge parochie zag echter meer in wat blijvends. Dat werd eerst een “noodkerk” op een verworven stuk grond aan de Abdijlaan naast de al in aanbouw zijnde Titus Brandsmaschool.

Het gebouw moest van de gemeente een semipermanent karakter hebben.

Aan de architect Cor Roffelsen, ook een van de architecten van de Sint Leonarduskerk, werd gevraagd een ruimte te ontwerpen van 26 x 29 meter met een vrije overspanning zonder obstakels. De dakconstructie werd bedacht door de heer Pannenkoek, die hiervoor een systeem had ontworpen dat samengesteld was uit parabool gewelven in voorgespannen beton met daarin dwarse lichtbanen, die op de foto te zien zijn. Het gebouw kreeg hierdoor wel een wat fabrieksachtige uitstraling. Roffelsen tekende een grondplan voor een gebouw met daarin een podium en een ruimte daaronder die ook voor andere doeleinden te gebruiken was. De kerk zelf werd gebouwd in 1955 en een jaar later in 1956 in gebruik genomen.

In 1984 is ze weer buiten gebruik gesteld, waarna het gebouw nog gebruikt werd voor opslag en soms voor exposities. In 1987 wordt er een verbouwing gepleegd

De bijzondere overkapping van de O.L.V. van Binderenkerk. Beeldbank Cultureel Erfgoed

O.L.V. van
Binderenkerk
wachtend op de
sloop. Collectie:
Heemkundekring
Helmont

*Parochianen uit
Binderen konden
van 1984 tot
2011 terecht in
De Schabbert.
Foto: Martin
van Veghel*

ten behoefte van de Stichting Showband
Leonardus, die het gebouw huurde van de
kerk en kon gebruiken als jeugdcentrum.

Ondanks een lange strijd voor
behoud door de monumentenwerkgroep
Helmond werd in 2005 in opdracht van
de gemeente, die eigenlijk nooit 100%
achter de plannen voor de kerk had
gestaan, het gebouw definitief afge-
broken. Op de vrijgekomen plek zijn later
zeven patiobungalows gebouwd.

Vanaf 1984 konden de parochianen
voor het bijwonen van de mis terecht

in De Schabbert aan de Nachtegaallaan.
Dit kerkje viel tot nu buiten het rijtje van
veertien kerken, die er 1977 stonden
(zie HH 66) en is dus nog niet eerder
genoemd. Het is ontwerptechnisch
gezien een klein, vrij modern gebouw,
met een tentdak. Het is een ontwerp van
de Helmondse architect Van Wetten.
In 2011 werd ook deze kerk onttrokken
aan de eredienst en in 2013 werd er
een afdeling van Het Rode Kruis in
gevestigd. Vanaf 2022 heeft het ook een
buurtfunctie.

Vergeten glorie

Onze Lieve Vrouw Middelaars aller Genadenkerk (1929-heden)

Voordat we wat meer over de kerk gelegen aan de Peeleik 4 gaan vertellen, leek het ons goed om u eerst mee terug te nemen in de geschiedenis van het voormalige dorp Brouwhuis en het ontstaan ervan. Pas in 1968 werd Brouwhuis na vier decennia van discussie met Deurne een wijk van de gemeente Helmond.

Historisch was er een klein gehucht, Bruheze geheten. Het bestond voornamelijk uit enkele boerderijen, die allemaal gelegen waren aan wat nu de Bruhezerweg is. Later werden er ook nog enkele andere omliggende gehuchten tot Brouwhuis gerekend. Dit 'grote Brouwhuis' was verdeeld over de heerlijkheden, de parochies en de latere gemeenten Bakel en Vlierden. Tussen 1926 en 1967 behoorde het Vlierdense deel tot de gemeente Deurne.

Nadat Brouwhuis tot een grotere gemeenschap was uitgegroeid, waar zelfs een tramlijn doorheen liep, ontstond er behoefte aan een eigen kerk en een school. Voor die tijd moesten de inwoners voor kerkbezoek op zondag altijd naar Bakel of Vlierden.

De priestercongregatie van het Heilig Hart van Jezus (SCJ) stichtte in de nabijheid aan de Deurneseweg een seminarie. Zij gaven de opdracht om in Brouwhuis een hulpkerk te bouwen, die later de parochiekerk zou worden. De kerk werd toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw

Middelaars aller Genaden en kwam gereed in 1929.

Het was dus eerst een rectorale (hulpkerk van de parochie Bakel) bediend door de paters. Pas later werd het een eigen parochie. De paters stimuleerden de verering van de heilige Gerardus Majella met een eigen kapel in de kerk. Hieruit ontstond een bescheiden bedevaartsoord. Na 1960 daalde de belangstelling voor de bedevaart en in 1970 werd ze toen de facto (in de praktijk) afgeschaft, hoewel de devotie tot de heilige Gerardus in zekere zin bleef bestaan.

Zij-aanzicht van de Onze Lieve Vrouw Middelaars aller Genadenkerk met als inzetje de Gerardus Majella, die in Brouwhuis werd vereerd.
(Collectie: Heemkundekring Helmont)

Rondom de kerk, de school en de tramlijn ontstond een dorpskom. In 1968 werden zowel het Bakelse als het Vlierdense deel van Brouwhuis omwille van de gemeente Helmond bij de groeikern Helmond gevoegd. Het had toen circa 3000 inwoners. Brouwhuis werd voor het eerst een bestuurlijke eenheid nadat ze daarvoor al parochieel was geworden. Het merendeel van de Brouwhuisse bevolking associeerde zich toen niet echt met Helmond. Vanaf de jaren '80 van de 20^e eeuw kwam vooral de woningbouw rondom de kern op gang alsmede de ontwikkeling van een groot bedrijventerrein.

De kerk is een ontwerp van de architect Louis Kooken. Hij was gemeentearchitect van Eindhoven en ontwerper van meer kerken, zoals de Sint Willibrorduskerk in Middelbeers en de gelijknamige kerk van Waalre. Het is een kruiskerk in de stijl van de Amsterdamse School met elementen van Neogotiek. De kerk telt drie traveeën voor de viering en één travee voor de apsis (halfronde nisvormige uitbouw aan het koor in een kerk). De transepten (dwarsbeuken) hebben elk twee traveeën. Omdat elk bouwdeel een eigen zadeldak heeft geeft dit aan de buitenkant een wat onrustige indruk. De gevels zijn

Twee interieurfoto's van de Onze Lieve Vrouw Middelares aller Genadenkerk uit de jaren '50. Collectie: BHIC

opgetrokken in een machinale baksteen en zijn voorzien van siermetselwerk in reliëf. De traveeën worden steeds gescheiden door zware steunberen met versnijdingen onder de ezelsruggen. De hoofdingang bevindt zich aan de zijde van de Peeleik in een voorportaal. En ook dat portaal heeft een eigen zadeldak. Het geheel valt ook te rangschikken onder baksteen-expressionisme. De kerk is een rijksmonument.

Omdat we geen toestemming hebben gekregen om de kerk te bezoeken, moeten we voor de beschrijving van de binnenkant putten uit publicaties van het verleden. In de kerk bevinden, of anders bevonden, zich diverse ongesignde en ongedateerde onderdelen zoals de neogotische knielbankjes. Er is een doopvont van hardsteen met een bronzen deksel. Er zijn gepolychromeerde houten beelden van

Jozef met lelietak en van Maria en Kind. Enkele bronzen plaquettes zijn opgenomen in de apsis. Aan weerskanten van de ingang is een kapel. Eén met de gekroonde Maria met kind en een kapel voor de al eerdergenoemde Gerardus Majella.

De kerk is van grote historische en architectonische waarde en geldt als een van de hoogtepunten binnen het oeuvre van de architect Kooken. Jammer genoeg staat ze er thans wat ongebruikt en ook enigszins triestig in haar omgeving. De kerk werd in 2011 aan de eredienst onttrokken en is sinds 2013 na interne verbouwingen in gebruik als Kindercentrum met buitenschoolse opvang en een kinderspeelzaal.

Kerkelijk gezien vormt Brouwhuis tegenwoordig samen met de parochie van de heilige Edith Stein de parochie Brouwhuis-Rijpelberg.

De kerk in Brouwhuis vertoont kenmerken van de Amsterdamse School en neogotiek.

Foto: Marinus van den Elsen

Van betekenis voor het christendom **De Heilige Pauluskerk (1959-heden)**

Deze kerk gelegen aan de Paulus Potterlaan in Helmond-Noord, is opgedragen aan Paulus van Tarsus, ook wel Saulus en in het Latijn Paulus geheten. Hij was de belangrijkste zendeling van het vroege christendom en een van de

Bartolomeo Montagna schilderde Paulus in 1482. Afbeelding: Wikipedia

eerste theologen. Vanwege zijn grote theologische invloed op de vroege kerk en de beweging die daaruit ontstond, zien sommige geleerden Paulus als de werkelijke stichter van het christendom.

Zijn oudste bewaard gebleven vroegchristelijke geschriften vormen een essentieel onderdeel van het latere Nieuwe Testament. Dertien van de zogenaamde Paulinische brieven zijn opgenomen in het Nieuwe Testament. Hiervan zijn er zeven onbetwist. Geen auteur in het Nieuwe Testament heeft meer invloed gehad op het christelijke denken en de christelijke theologie dan deze Paulus.

Paulus wordt vaak als één van de apostelen genoemd, maar hij behoorde niet tot de twaalf leerlingen van Jezus. Hij wordt wel als apostel (zendeling-boodschapper) onder de niet-Joden beschouwd en ook wel eens de 'dertienste' apostel genoemd. Paulus heeft in zijn leven Jezus nooit ontmoet. Op 29 juni wordt zowel in de Katholieke Kerk als in de Ooster-Orthodoxe Kerk het Hoogfeest van Petrus en Paulus gevierd ter nagedachtenis aan de marteldood van beide heiligen. In een paar landen is dat nu zelfs nog een officiële feestdag.

De Pauluskerk werd in 1969 ingewijd, maar eerst was er de noodkerk die gevestigd was in een oude omgebouwde boerderij gelegen aan de Braakse Bosdijk. Die boerderij was in 1962 door de gemeente ter beschikking gesteld aan de jeugdorganisatie "Con Brio". Het gebouw werd verbouwd en verbeterd en in 1965 werd er tijdelijk de noodkerk van de Heilige Paulusparochie in gevestigd. Een brand in oktober 1971 legde het gehele gebouw in de as. Toen (1970) was de definitieve Sint Pauluskerk aan de Paulus Potterlaan al gereed en in gebruik.

Exterieur en interieur van de Pauluskerk kort na de inwijding in 1969. Collectie: BHIC

Het was destijds één van de jongste kerken van Helmond.

De architect van het modernistisch vormgegeven gebouw was Hans Koldewy. Hij kwam uit Den Haag, Voorburg eigenlijk, waar hij in 1954 in het architectenbureau van zijn vader kwam. Hij ontwierp meerdere kerken die vrijwel allemaal strak vormgegeven werden en waarbij beton een belangrijk constructiemateriaal vormde. Zo ook deze kerk die zonder toren is.

Omdat ook in deze parochie het bezoek aanmerkelijk is teruggelopen heeft het bisdom besloten om de kerk per 1 januari 2025 aan de eredienst te onttrekken. De wekelijkse vieringen voor 20-25 gelovigen die nog plaatsvinden zijn nu verplaatst naar een daarvoor ingerichte kapel.

Het gebouw gaat binnenkort over naar een katholieke zang- en musicalgroep met de naam KOEMI (uit de Bijbel: 'sta op'). Aan de zijde van de

Jan van Goyenlaan wordt een flink stuk aangebouwd, zodat het gebouw straks beschikt over een theaterzaal, slaapzalen voor 100 personen!, opslagruimtes, kantoor, eetzaal en de nodige sanitaire voorzieningen.

«

Bronnen:

- Reliwiki
- Wikipedia Ned-Duits
- De herinnering blijft ...
- Geschiedenis Helmond
- RHC-regionaal historisch centrum
- Rijksmonumentenregister

Henricus (M)ulo en Br. Gerold Raaijmakers

door Eugène Plessen

In 2018 schreef Wim Daniëls over de brede algemene ontwikkeling van het mulo onderwijs. In zijn boek vermeldt hij dat het de carriëreschool was voor het “gewone volk” en spijtig was het dat deze onderwijsvorm wellicht nooit meer terug zou keren. Zelf zat hij in de jaren '60 op de Henricus Mulo aan de “Weg op de Heuvel” schuin tegenover ons nieuwe “Huis voor de stad”. Wat betekende deze school juist in de jaren '60 voor het onderwijsklimaat in Helmond en wie was broeder Gerold Raaijmakers?

Bron: Museum Stam, Gent

St. Henricus naamgever van de school

Henricus werd geboren op 6 mei 973 (of 978) als telg van de Ottoonse dynastie. In 995 volgde hij zijn vader op als hertog van Beieren en werd in 1002 te Mainz gekroond tot koning van Duitsland en later in 1004 te Pavia tot koning van Italië, om in 1014 door paus Benedictus VIII tot keizer gekroond te worden van het Heilige Roomse Rijk. Henricus werd vooral bekend, omdat hij bevoorrecht werd om kerken, kloosters en scholen te bouwen. Dit werden haarden van kennis en beschaving die hun gloed uitstraalden over het christendom. Paus Eugenius III verklaarde hem in 1146 heilig.

Voortgezet onderwijs in Helmond, het begin

In 1907 was er de wens vanuit het bisdom 's-Hertogenbosch gekomen om

"Rooms Voortgezet Onderwijs" in Helmond te overwegen. Er was echter in die tijd al sprake van een (M)ulo-school aan de Weg op de Heuvel. Dat was echter een lagere school met een zevende en achtste klas. Later, in 1912, werd de nieuwe school voor het voortgezet onderwijs gerealiseerd en ingezegend door Mgr. Pompen, vicaris-generaal van het bisdom 's-Hertogenbosch.

We schrijven dan 6 oktober 1912 en de pas opgerichte school telt meteen een aanmerkelijk aantal leerlingen. Naast studeren willen deze leerlingen echter ook graag voetballen en dat doen ze op dat moment bij een aantal voetbalclubs. Deken Rath, die leraar was aan de St. Henricus, ziet dat laatste

met lede ogen aan en wil graag toezicht kunnen houden op de jongens en besluit om in te grijpen. In opdracht van deken Rath begon tijdens een lesochtend een zekere broeder Victricius in de klas over voetballen te praten en vertelde dat mijnheer de deken op school een voetbalclub wilde oprichten. Het gevolg was dat een twintigtal jongens zich opgaven. Op 25 maart 1915 kwam er een vergadering in het eetzaaltje van de school en werd een huishoudelijk reglement samengesteld. Een katholieke voetbalvereniging was geboren en kreeg de toepasselijke naam: "Rooms Katholieke Helmondse Sport Vereniging MULO". Later zou het woord "Helmondse" vervallen en veranderen in de naam "Rooms Katholieke Sport Vereniging MULO".

Bron: jubileumboekje Henricus 1987

(R.K.S.V. MULO).

Na enkele verhuizingen door de jaren heen keerde de school na de oorlogs-jaren in 1945 terug naar “de Heuvel” en was de lagere school aldaar vertrokken. Vanaf die tijd heette de school officieel Henricus-Mulo. De broeders die er destijds les kwamen geven verbleven in het klooster in de Molenstraat. Zij behoorden tot de congregatie “Broeders van Maastricht” die daar al huisden vanaf 1899. Het gebouw stond schuin tegenover de Paterskerk van de Kapucijnen. Reeds enige tijd daarvoor in 1880 werden zij door het bestuur van de Lambertuskerk (pastoor Van Asten) gevraagd naar Helmond te komen als onderwijzers voor vele ongeschoolde Helmondse kinderen. De school was destijds gevestigd aan de Zuid-Koninginnewal onder de naam “Mater Dei”. De broeders woonden op de zolder van het schoolgebouw. Jaren later

verhuisden zij naar het klooster in de Molenstraat. In 1962 vond uiteindelijk de laatste verhuizing van de broeders plaats naar een nieuw gebouwd klooster aan de Ruusbroeclaan.

Na vele jaren met broeders uit dit klooster als leraren, werd pas in 1953 de eerste lekendocent aangenomen. Het werd meester Toll. Hij zou aanvankelijk slechts enkele maanden les gaan geven maar bleef aan de school verbonden tot 1973. In het jaar 1965 werd broeder Gerold Raaijmakers uit de congregatie Broeders van Maastricht als nieuwe leraar aangesteld. Hij was daarvoor als leraar verbonden aan het Juvenaat en Ulo-school te Zevenaar.

Hij vertelde later het volgende opmerkelijk verhaal: “Het pittoreske voorfront aan de Weg op de Heuvel was op het einde van de jaren zestig

Het klooster in 1913. Bron: collectie Regionaal Historisch Centrum Eindhoven

*Weg op de Heuvel
Bron: Jubileumboekje
Henricus*

nog slechts een vlag, die geen passende lading dekte. Dat wat het geveltje aan het oog onttrok, was verouderd, versleten en volstrekt niet aangepast aan de eisen van de tijd. Verzakkende muren zorgden ervoor, dat de deuren telkens opnieuw klemden en verder afgeschaafd moesten worden. De uitsluitend door mannenvoeten uitgesleten hardstenen drempels lieten bij winterse buien een sneeuwlaagje van enkele millimeters binnen het gebouw toe.”

Deze broeder Gerold zou in de volgende jaren voor een grote omwenteling zorgen. En er moest ook nog verhuisd worden. Wat meehielp was het feit dat vier jaar na zijn aanstelling, in 1969, een overstromingsramp plaats vond in de oude school. Het verwarmingshok kwam volledig onder water te staan. Onder leiding van broeder Gerold en met hulp van vierdeklassers werd alles grondig opgeknapt in afwachting van de verhuizing. Met die in zicht werden de leerlingsetjes alvast verkocht. Iets te vroeg volgens het Ministerie van Onderwijs.

Wat weten we verder van broeder Gerold Raaijmakers?

Op 25-04-1920 werd Adrianus Johannes Raaijmakers geboren te Waalwijk. Hij kwam uit een Brabants gezin. Het beroep van vader Willem Raaijmakers was machinist. Moeder Catharina van der Veken was huisvrouw. Hij besloot, zoals vele jongens in die tijd het klooster in te gaan. Zijn eerste professie was in 1939 en zijn eeuwige professie vond plaats in 1942. Na het doorlopen van de mulo in Zevenaar, gingen vele juvenisten naar de kweekschool in Maastricht en daarna door naar het noviciaat de Beyart, het moederhuis van de kloostercongregatie.

Juvenaat te Zevenaar. Bron: Wikipedia

Zevenaar 2° klas ulo 1957. Bron: H. v. d. Zanden

Na een jaar volgde daar de tijdelijke gelofte en dan de hoofdakte. De jonge broeders bleven al die tijd op de Beyart om daar de volledige opleiding te doen. Daarna volgde hun eerste benoeming in een van de kloosters in Nederland.

Na zijn studie gedurende de jaren vijftig werd hij eerst leraar op diezelfde ulo van het juvenaat te Zevenaar onder de naam broeder Gerold Raaijmakers. In 1965 volgde overplaatsing naar

Helmond om daar les te gaan geven aan de Henricus-Mulo aan de Weg op de Heuvel. In 1969 werd hij daar directeur wat hij bleef tot 1976, ook na de verhuizing naar de nieuw gebouwde school aan de Ruusbroecklaan.

Ingrijpende veranderingen

Grote veranderingen hingen begin jaren '60 in de lucht, zoals de hierboven al genoemde verplaatsing van de school naar de Ruusbroecklaan. Een overweging

Lerarenteam met links geknield Gerold en rechts met baard Charles de Theije, de latere directeur. Bron: Jubileumboekje

daarbij was dat de school misschien ook toelaatbaar zou gaan worden voor meisjes. Zo ver was het echter nog lang niet.

Broeder Gerold beschreef dat de oude romantiek van de schoolzolder, waar hoge afgedankte katheders door houtworm waren verteerd, nog getuigden van de afstand die de leerlingen en de meester van elkaar scheidde. Dat moest veranderen en nadat hij toestemming kreeg van de toenmalige directeur broeder Eobald, werden de houten kadavers op passende wijze gecremeerd.

Gerold vond dat de zolderlokaliteit als hobby- en spelruimte voor de leerlingen kon worden ingericht, waarmee een nieuw soort vrijheid voor hen werd gecreëerd. Dit was gezien de tijdgeest in zekere zin revolutionair, omdat voor het eerst de monopoliepositie van het gebouw als leerinstituut voor jongens aangetast zou gaan worden. Samen met de leerlingen werd de zolder opgeruimd. Het oud papier werd weggebracht, kastjes werden gesloopt en hout opgestookt. Het gietijzer werd verkocht om van de opbrengst een tafeltennistafel te laten maken. Op vrijdagavonden mochten de jongens met "hun broeder", die alles begeleidde, met elkaar competitief tafeltennis, biljarten, badminton e.a. activiteiten bezigen. Daarnaast kwamen er sportwedstrijden met andere scholen en kampen, die door de school georganiseerd werden. Een voetbalwedstrijd tegen een team van leraren vertoonde een opmerkelijk beeld van de grote veranderingen na het ooit strenge leerregime. Broeder Gerold was dan ook een echte voetballiefhebber en hij werd een prominent lid van het organisatiecomité dat het bekende Paasvoetbaltoernooi organiseerde voor scholen in Helmond.

Mammoet-onderwijswet en verhuizing

Met de invoering van deze wet in 1968 werd de mulo een mavo en ontstond er de mogelijkheid om via havo door te stromen naar het hbo-onderwijs. Er kwam nieuwe ruimte in onderwijsland om te kunnen gaan doorstuderen. Broeder Gerold Raaijmakers werd de eerste, nieuwe directeur (1969-1976).

Ingrijpend waren de eerste aanzetten om in samenwerking met de Nazareth-mavo voor meisjes tot een gemengde school te komen. Er moest echter als gevolg daarvan een betere en grotere onderwijsruimte gecreëerd worden. Wat meehielp was het feit dat de gemeente het pand aan de Weg op de Heuvel onbewoonbaar achtte, zodat het gesloopt zou moeten worden. Rond 1970 was het zover. De nieuwe school aan de Ruusbroecklaan werd ontworpen door de Helmondse architect Gijs de Vries (1938-2022) en de bouw kon starten. In maart 1973 kon de nieuwe school uiteindelijk in gebruik genomen worden. Bijzonder is het nog om te vermelden dat het schoolgebouw de eerste mavo in Nederland werd, die in de bouw ervan de normen van de nieuwe onderwijswet volgde en daar binnen werd vormgegeven. Daarnaast, mede onder invloed

*Gijs de Vries.
Bron: Jubileum-
boekje*

van directeur broeder Gerold, kwam in deze nieuwe onderwijsvorm de leerling centraal te staan en werd de leerling voor het eerst individueel begeleid. Een hernieuwd pedagogisch klimaat werd zodoende geïnitieerd in onze stad. Andere scholen volgden.

De naam Henricus bleef nog vele jaren bestaan en werd later in 1985 vooral bekend door het idee om een levende kerststal in te richten ten bate van een adoptieproject dat in 1978 al was opgestart voor een weeshuis in Indonesië. Onder de bezielende leiding van docent Charles de Theije, die later in 1988 directeur zou worden, waren verschillende media daarin geïnteresseerd geraakt en het gevolg was dat de kerststal in het jeugdjournaal van de N.O.S. verscheen.

Bron: jubileumboekje

Twee jaar daarvoor in 1986 ging de laatste broeder van de congregatie Broeders van Maastricht, een zekere broeder Joep, die les gaf in scheikunde en natuurkunde, met pensioen. De kerstactie van de school bleef evenwel tot 2012 bestaan in het "Henricus gebouw" naast het Knippenbergcollege.

Onomkeerbaar om allerlei redenen ging de Henricus-Mavo op 1 augustus 1995 een fusie aan met het Dr. Knippenbergcollege en verdween haar naam als onderwijsinstituut. Nog altijd is de naam "Henricus" evenwel een begrip bij veel oud-leerlingen, oud docenten en inwoners van onze stad. Deze kleine school naast de Ambachtsschool aan de Weg op de Heuvel, heeft duidelijk een grote betekenis gehad gedurende de transformatie van het katholiek middelbaar onderwijs in de jaren '60 in Helmond. «

Bronnen:

- Jubileumboekje Henricus 75 jaar
- Eindhovens Dagblad (jubileum boekje)
- Interviews: H. vd Zanden (juvenaat te Zevenaar), Win vd Louw (juvenaat te Zevenaar), Douwe vd Weij (juvenaat te Zevenaar), Charles de Theije (oud directeur te Helmond)
- Archief : Broedersvanmaastricht.nl (geschiedenis kweekschool)
- Wikipedia: Broeders van de Onbevleete Ontvangenis van Maria
- Website: Broeders van Maastricht FIC/ Onbevleete Ontvangenis
- Website: juvenaat-zevenaar.nl
- Website: mulo.nl : De geschiedenis van voetbalclub RKSv MULO
- Mevr. A. de Vries-Lahm
- Wim Daniëls: De MULO, de carriëreschool voor het "gewone" volk
- Website: Museum STAM te Gent

Begunstigers

van de **Heemkondekring Helmont**

BROECKX MAKELAARS

COENEN EN CO

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGO HUIS MET DE LUTS

DE JONGH DAK EN BOUWSERVICE

KUIJPERS BUSINESS PARTNERS B.V.

LAUMÉ RECLAME-DRUKWERK

METAAL MAKELAAR RUUD GRIJPSTRA

MOSMAN AUTOSCHADE

SPOORMAKERS NOTARISSEN

NOTEN GRAFMONUMENTEN HELMOND

SMITS + PRICK ACCOUNTANTS EN ADVISEURS

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

VERHAGEN & CO SCHILDERWERKEN EINDHOVEN EN HELMOND

WIJNHUIS HELMOND

